

Kwaliteit voor een groot publiek

Truus Gubbels Onder leiding van Jan Vaessen verzelfstandigde het Nederlands Openluchtmuseum te Arnhem als eerste rijksmuseum in Nederland. Er werden veel nieuwe projecten gerealiseerd. Het aantal bezoekers nam daarvoor toe van 315.000 in 1990 tot 450.000 in 2008. Een terugblik met een bevlogen museum-directeur.

‘Het Openluchtmuseum is het enige museum dat mijn vader ooit bezocht’, zegt Jan Vaessen. En dat komt omdat de collectie en het tentoonstellingsprogramma aansluiten bij de beleevingswereld van ‘gewone mensen’. Het museum houdt zich bezig met ‘de cultuur van het dagelijks leven, de *Alltagswelt*, die heel fascinerend is en waar inmiddels een zeer breed publiek grote belangstelling voor heeft.’

Jan Vaessen is sinds 1 maart, na 19 jaar, geen directeur meer van het Nederlands Openluchtmuseum te Arnhem. Onder het genot van heerlijke goulashsoep en broodjes uit de personeelskantine, blikt hij terug.

Het museum bestaat al sinds 1912 en was van begin af aan op die cultuur van het dagelijks leven gericht, maar dan op een meer traditionele en volkskundige manier. ‘Wij lieten zien hoe Friezen, Noord-Hollanders en Limburgers leven en welke gewoonten zij erop nahielden. De afgelopen decennia zijn daar minder tradi-

tionele onderwerpen bij gekomen. Stonden voorheen de regionale verschillen centraal, nu gaat het er ook om de (nieuwe) diversiteit in de samenleving te laten zien, zowel vanuit historisch perspectief als vanuit de actualiteit. En dat vraagt om nieuwe uitingsvormen en andere presentaties.’

Provinciale nostalgie

Toen Vaessen aantrad als directeur was er enorme onzekerheid over het voortbestaan van het museum. Nadat minister Elco Brinkman in 1987 gedreigd had met sluiting, waren maar liefst vier interim-directeuren bezig geweest de verzelfstandiging vorm te geven en lijnen voor de toekomst uit te zetten. Vaessen: ‘Er was echt sprake van een crisis: grote financiële problemen, onzekerheid over de toekomst. Daar kwam bij dat het museum gericht was op wat toen officieel Nederlandse volkskunde heette. Een onderwerp waar men zich met goed fatsoen

toen niet meer mee bezig kon houden, tenminste in de ogen van de culturele elite uit de Randstad' (de laatste zes woorden herhaalt hij nog eens luid in de microfoon van het opnameapparaat). 'Het werd een beetje als achterlijk boerengedoe gezien. En dan lag het museum ook nog eens in de bossen, richting Duitse grens.'

Het museum kreeg landelijk dus weinig steun van de politiek en de media en het werd in de publieke beeldvorming geassocieerd met provinciale nostalgie. Door de geringe overheidssteun waren er grote achterstanden in beheer en onderhoud en ontbraken de middelen voor de vereiste investeringen. Alles bij elkaar redenen voor de minister, die stevig moest bezuinigen op de cultuurbegroting, om dan maar te kiezen voor sluiting van het Openluchtmuseum. Maar dat was iets wat het Nederlandse volk niet accepteerde: honderdduizenden mensen protesteerden, met als gevolg dat het museum openbleef. Tegen die achtergrond werd Vaessen directeur. Hij verzelfstandigde het museum in 1991. De gebouwen en collecties bleven rijkseigendom, voor beheer en onderhoud was er een rijksbijdrage en het museum droeg zelf de verantwoordelijkheid voor de exploitatie.

Het Openluchtmuseum richt zich nog steeds op regionale verscheidenheid, maar inmiddels ook op sociale verscheidenheid. Die verandering heeft onder meer met de ontwikkelingen in de volkskunde te maken: de toegenomen variatie in taal en gedrag en het bestaan van verschillende groepsculturen. De aandacht voor zowel historie als actualiteit komt tot uitdrukking in de keuze voor verschillende presentatievormen. Zo is in het

'Het museum werd een beetje als achterlijk boerengedoe beschouwd'

museum een werkende Friese stoomzuivelfabriek te zien, en de geschiedenis van Van Gend en Loos, een meer dan 200 jaar oud merk, wordt gepresenteerd in een authentieke loods, overgeplaatst van het stationemplacement in Tiel naar het museum. Er staat een Delftse windkorenmolen uit 1700, een Gelderse boerderij uit 1771, een monumentale woonboerderij uit 2002 en er is aandacht voor 'Nieuwe Nederlanders' in de Molukse barak. Spaarstation Dingenliefde (naar de titel van een bundel van Maarten Asscher) is een presentatie over sparen en bewaren waarin ruim baan wordt gemaakt voor particuliere verzamelaars en waar het museum laat zien op welke gronden het eigenlijk zelf verzamelt.

Vaessen: 'We zijn constant bezig al onze presentaties inhoudelijk te verbeteren met het oog op de huidige samenleving. Een van de centrale thema's van dit museum – overigens lang voordat het in de mode kwam – is

“inclusiveness”, het niet langer buitensluiten, maar juist doelbewust binnenhalen van zaken en kwesties die in de samenleving van nu belangrijk zijn. En daar komen dan de thema's die we aan de orde stellen uit voort.'

Zo is er de komende vier jaar aandacht voor presentaties die te maken hebben met de migrantenculturen in Nederland. Uitgangspunt is de vraag hoe mensen in Nederland leven. 'Dat betekent dat wanneer wij iets maken over Turken, wij bijvoorbeeld een gastarbeiderspension in Eindhoven, Tilburg of Oldenzaal maken en tentoonstellen, want dat laat het naoorlogse leven in Nederland zien. Wij zijn ook bezig, samen met Gorilla Media Group, met een reeks films over migranten en daarbij denken we niet alleen aan mensen die naar Nederland kwamen maar ook aan emigranten.'

Museum van het jaar

Sinds 2000 bestaat het gebouw HollandRama, een combinatie van een moderne tijdscapsule en een innovatief panorama, waarin het typische Holland van vroeger en nu te zien is. Er zijn verschillende paviljoens in HollandRama die tonen hoe de Hollander woont, eet en zich kleedt.

Dat die nieuwe 'formule' succesvol was en is blijkt niet

alleen uit het grote aantal bezoekers maar ook uit het feit dat het museum in 2005 is bekroond met de 'Europees museum van het jaar'-prijs, die jaarlijks wordt uitgereikt door het European Museum Forum (EMF). Andere prijswinnaars waren onder meer het Guggenheim Museum te Bilbao (in 2000) en het Victoria en Albert Museum te Londen (in 2003). De prijs is bestemd voor nieuwe musea of voor musea die een belangrijke vernieuwing hebben ondergaan. 'Je wordt niet

Voor de suppoosten gold een verbod om met het publiek te praten

zomaar Europees museum van het jaar', zegt Vaessen trots. 'We zijn echt een heel goed museum geworden, met als belangrijkste kwaliteit dat we niet alleen laagdrempelig, maar ook hoogwaardig zijn. Het idee dat kwaliteit per definitie niet gericht kan zijn op een groot publiek is arrogante flauwekul. Het is de hoogste tijd dat daarmee eens wordt afgerekend.'

Bij al die museale presentaties die inzoomen op belangrijke thema's uit (de geschiedenis van) het leven van de gewone mens en die toegankelijk zijn voor een breed publiek, is de gastvrijheid ('een eigenschap waar mijn moeder in uitblonk') een belangrijk aandachtspunt in zijn beleid, aldus Vaessen. In een museumpark als dit is je eerste opdracht je bezoekers als gasten te zien. Daarom zijn vriendelijkheid en dienstbaarheid van de medewerkers voor hem belangrijke uitgangspunten. 'Toen ik hier kwam, gold voor de suppoosten een verbod om met het publiek te praten. Waarom? Omdat ze

mogelijk onzin zouden vertellen als iemand een vraag stelde. Nee, ze moesten naam en adres opschrijven en dan zou de conservator terugbellen... Het heeft veel tijd gekost om de medewerkers interactief en communicatief aan het werk te laten zijn. Nu hebben ze plezier in de omgang met bezoekers en er is ook intensieve selectie en training op dit soort gastvrij gedrag.'

Het gaat dan ook heel goed met de bezoekersaantallen van het Openluchtmuseum, dat permanent aandacht besteedt aan publieksbeleid, publiekswerving en ook de waardering van de bezoekers toetst. Uit de Dagattractie-monitor van GFK Panel Services Benelux, in het kader waarvan in 2008 zo'n 8000 respondenten zijn ondervraagd, blijkt het museum op de derde plaats te staan als Nederlandse dagattractie. Na de Efteling met een rapportcijfer van 8,23 en het Noorder Dierenpark te Emmen met 8,12 krijgt het Openluchtmuseum een waardering van 7,97. Met dat cijfer is het Openluchtmuseum ook het hoogst gewaardeerde museum in de monitor. Volgens Vaessen blijkt die waardering ook uit het feit dat er vrijwel maandelijks (internationale) directies of managementteams van andere musea komen kijken naar wat er allemaal gebeurt in het museum.

Naar aanleiding van dit succesverhaal berijdt Vaessen nog even een van zijn stokpaardjes: 'Als je kijkt naar het museum als instituut dan doen historische, natuurhistorische en volkenkundige musea veel meer aan publieksbereik en educatie dan kunstmusea. Als instituten voor cultuuroverdracht zijn ze gewoon veel interessanter en innovatiever dan het gemiddelde kunstmuseum. Terwijl de kunstmusea in de media vaak de meeste aandacht krijgen. Sterker nog, anders dan in andere beschaafde landen wordt in Nederland bij het woord museum automatisch aan een kunstmuseum gedacht. En dat is, hoe je het ook wendt of keert, toch een erg bekrompen wijze van zien.'

Eén gebouw op één plek

Naast het Openluchtmuseum gaat in 2010 de eerste paal de grond in voor het Nationaal Historisch Museum en wordt alvast begonnen met de bouw van een paviljoen. Dat betekent dat het museum in 2011 weliswaar nog in aanbouw is maar wel gedeeltelijk kan functioneren. Aanvankelijk sprak Vaessen zich in de *NRC* fel uit tegen de plannen voor een Nationaal Historisch Museum omdat hij van mening is dat je cultuur niet vernieuwt door voor elk nieuw probleem een nieuw instituut op te zetten. (*NRC Handelsblad*, 21 november 2005) Bovendien zijn de drie termen 'nationaal', 'historisch' en 'museum' voor hem allerm minst vaststaande begrippen, laat staan dat je die kunt 'verstenen' in een instituut.

Ook stelde Vaessen dat het beter was om in plaats van het stichten van een nieuw museum goede initiatieven van al bestaande historische musea te honoreren en te ondersteunen. Maar toen vroeg cultuurminister Plasterk Amsterdam, Arnhem en Den Haag om een plan te maken voor een Nationaal Historisch Museum en werd hij hiervoor door de burgemeester van Arnhem, Pauline Krikke, benaderd. 'Natuurlijk was dat nogal een pikante vraag en ik heb dan ook buitengewoon ernstig moeten nadenken of en hoe ik op deze vraag kon ingaan', aldus Vaessen. 'En ik ben er ook een uur lang zeer kritisch over doorgezaagd door Frénk van der Linden in het radioprogramma *Kunststof*.'

Aanvankelijk presenteerde Vaessen geheel in lijn met zijn eerder geformuleerde opvattingen een plan om het Nationaal Historisch Museum te vestigen op drie plekken: de staatkundige geschiedenis in Den Haag, de 'canonieke hoogtepunten' in Amsterdam en 'de geschiedenis van het land en de mensen' in Arnhem. De minister maakte direct duidelijk dat dat weliswaar een interessante gedachte was, maar dat hij hoe dan ook één gebouw op één plek wilde. En als Arnhem niet meedeed zou het onherroe-

Truus Gubbelsis redacteur van *Boekman*

pelijk in Den Haag of Amsterdam komen. ‘Toen werd het een kwestie van knopen tellen. Ik was ervan overtuigd dat wij een beter plan konden maken, gebaseerd op een veel bredere opvatting van geschiedenis. Ik ontwikkelde een plan voor een museum dat een sterke wisselwerking zou hebben met het Openluchtmuseum en volledig op die eerdere netwerkgedachte was gebaseerd. Ik was en ben nog steeds mordicus tegen zo’n museum als op zichzelf staand instituut, dat in zijn eentje mooi weer gaat spelen met onze geschiedenis.’ Een klein team ontwierp, in samenwerking met Francine Houben van Mecanoo Architecten, een plan en een gebouw voor een Nationaal Historisch Museum – tegenover het Openluchtmuseum. Beeldbepalend voor dat gebouw is de zogenaamde Canontoren, waarin de gelaagdheid van de geschiedenis in een architectonische metafoor wordt verbeeld.

‘Die toren is ook een statement,’ aldus Vaessen. ‘Als je de Canon wilt, dan zul je die krijgen ook...’ Na een flinke lobby vanuit Gelderland, waarin de burgemeester en gedeputeerde Hans Esmeijer, een zeer actieve cultuurlobbyist van de provincie Gelderland, een belangrijke rol speelden, werd Arnhem als locatie gekozen. Twee directeuren werden aangesteld die eind 2008 met de eerste voorstellen voor de inhoud en opzet van het Nationaal Historisch Museum naar buiten kwamen. Zij laten het uitgangspunt van de Canon voor het onderwijs achter zich en gaan uit van vijf ‘werelden’, te weten ‘ik en wij’, ‘land en water’, ‘rijk en arm’, ‘oorlog en vrede’ en ‘lichaam en geest’. (*NRC Handelsblad*, 10 december 2008). Als ik Vaessen naar zijn mening vraag, zegt hij dat hij zich wel een beetje zorgen maakt over de kant die het uitgaat en wijst hij op de zeer kritische en ironische reactie op het voorstel van Michael Zeeman in *de Volkskrant* van 8 januari 2009, die zich onthutst afvraagt waar ‘huis en tuin’, ‘rooms en rood’, ‘kat en hond’, ‘hart en ziel’, ‘man en vrouw’, ja ‘man en muis’ gebleven zijn. Bovendien vraagt

Vaessen zich hardop af waarom zo sterk aangeschurkt wordt tegen de wereld van kunst en design. ‘Waar komt het onzalige idee vandaan dat geschiedenis pas interessant wordt als je er eerst iets anders van maakt? En bovendien, het is wel leuk om aan je collega’s te laten zien dat je niet van de straat bent, maar wat vinden die gewone bezoekers eigenlijk?’

Ondanks zijn betrokkenheid bij de opzet en zijn kritische blik op de actuele ontwikkelingen met betrekking tot het Nationaal Historisch Museum had Vaessen zelf geen directeur willen worden van het nieuwe museum. Hij heeft zijn plannen voor de komende tijd al gemaakt. Bovendien duurt het een aantal jaren om een museum goed op te bouwen en dan zou hij de 65 ruimschoots gepasseerd zijn als het instituut operationeel zou zijn. Daar komt bij dat bijna 20 jaar directoraat en management betekent dat je altijd met strategie en grote lijnen bezig bent en het echt leuke werk aan anderen moet overlaten. Dan wil je zelf wel weer wat meer inhoudelijk bezig zijn als je daarvoor de ruimte krijgt. Hij vindt het een fantastische luxe dat hij zich binnenkort kan gaan wijden aan het schrijven. Op stapel staat onder andere een boek over het Openluchtmuseum ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan in 2012. Ook gaat hij voor TV Gelderland regionale programma’s maken in het kader van ‘Wij Gelderlanders’. In 2008 presenteerde hij al uitzendingen voor die omroep over gebeurtenissen uit de twintigste eeuw. Thema’s waren onder andere de ‘Asfaltering van Gelderland’, ‘De koude oorlog’, ‘Vrouwenemancipatie’ en ‘Migranten in Gelderland’. Net als in het museum gaat het hierbij om de beleving van gewone mensen en over de manier waarop grote historische ontwikkelingen en gebeurtenissen hun weerslag hebben gehad op het dagelijks leven.